

הַלְבוּת תַּפְּלִין סִימָן לַב

ג *יִתְחַבֵּם (ז) בְּדִיו (ה) [ח] שָׁחַר, *דִּבְרֵינִי שְׁנֵי בּוֹ מִי עֲפָצִים *בִּין שְׁלֵא מִי עֲפָצִים: הגה ולכתחלה יחמיר לכתב בדיו העשויה (ח) מעשן (ו) עצים או שמנים שרויים במי עפצים (מהר"ל סי' קיט), וכמו שיתבאר ביונה דעה סימן רעא. **ה' כתב אפלו (ט) אות אחת (י) בשאר מיני צבעונים או נוהב, *הרי אלו פסולין. יאם זרק *עפרות זהב על האותיות, (יא) *מעביר זהב וישאר כתב התחתון וקשר; אבל אם זרק זהב**

בְּאֵר הַיֵּטֵב

(ה) שָׁחַר. עֵצִים בְּבֵית־יוֹסֵף: אין להקשות הא הבריותא זו דפ' הבונה אוקימנא לה פסקה הקומץ בס"ת ולא בתפלין ומזוזות, על ההיא דאמרין סתם אבעיא להו שמים ושלש ואחת מהו וכו' ומתדרינן כי מניא ההיא בס"ת ע"ש, וכי' התוספות פסקה כמה מדליקין דס"ת בעי דיו מסוגיא זו הפך הקומץ, עין ביר' אהרן שמשנבו. מטר לכתב תרי"ם בדיו הנעשה מסתם קט: (ו) עצים. כתב מ"א: לא ראיתי לא' מהגדולים שנהג כן ע"ש:

מִשְׁנֵה בְּרִירָה

אחר: **ג (ז) בְּדִיו שָׁחַר**. ודיו שמראהו דומה למראה הכלל, עין בבאור הלכה: (ח) **מִעֲשֵׂן עֲצִים**. פרוש, ולא ישיל לתוכו קומא או קנקנתום ושקורין בלשון אשפנו קופער וואסערין, פי לכתחלה בעינן כתב שיוכל להחמק, ועל ידי קומא או קנקנתום הכתב עומד ואין נמחק. וזהו הכל למצוה מן המבחר בלבד, אבל לדינא גם הרמ"א מודה דמטר לעשות ממי עפצים וקומא וקנקנתום, וכן נוהגין לעשות כהיום על ידי תערובת שלשמן, ועל ידי ביטול, דהכי עדיף טפי וכמו שכתב בתשובת משכנות יעקב סימן לו. ועין במגן אברהם שכתב דביקוי לא ראה גספן לאחד מן הגדולים שנהג לעשות בדיו העשוי מעשן עצים ושמינים ואף אפשר דהוי עושין מדיו של קוצים כמו שסים בשם מהר"ל, וכן פסק בספר גט מקשר ובספרי רמב"ם יוסף לעשות פמנהגנו עקשו, דהדין העשוי מעשן עצים ושמינים מתקלקל ונמחק בלא קומא אין נוהגין בו עכשו. ודיו העשוי ממ"י עפצים בלבד כגל קומא ושקורין בלשון אשפנו גמאן או מקנקנתום בלבד, פסול אפלו דיעבד, כן כתב הגר"א בבאורו לקמן בסיומן תרצא, עין שם ועין בבאור הלכה. מטר (ו) לכתב תפלין ומזוזות בדיו הנעשה מסתם יינסם, ועין בשערי תשובה סעיף קטן ד. דיו אין צריך (ו) לעשות לשמה: (ט) **אות אחת**. לאו דוקא, דהוא הדין מקצת האות, כגון קוצו של יוד: (י) **בשאר מיני צבעונים**. שאינם שחר, כגון (ח) האדם והזיק וכיוצא בהם: (יא) **מעביר**

שְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה

(ה) שָׁחַר. עֵבֶה"ט. וי"ש בשם דב"ש לענין סתם יינס, עין שם בסיומן סדר דמינס בה: מ"מ דבר שבקדושה וכתובת כפה אפירות של שם חמור טפי וכו' לקדש עצמנו בפתר לנו ולהרחיק מן הפעור והרומה לו, עין שם. ועין שם שכתב להספיק אם מטר לכתב תרי"ם בקלמסו של עוף טמא, דקמא כיון שאינו נכר ממשו של אסור לאחר הכתיבה אינו דומה לעורות וגידים של הטמאים ע"ש: יינס, דבר שמואל סי' קסב קסד, וראליהו סימן לה, ועין בארעשק סימן

בְּאֵר הַלְּכָה

ראשון, פסול: * **יתחבם בדיו שחר**. ועין ברמב"ם פקד א מהלכות תפלין שכתב, דהתלכה למשה מסיני דנאמר שיהיו פתובין בדיו לא נאמר רק למעט שאר מיני צבעונים כגון האדם והזיק וכיוצא בהן, משמע דכל דבר שיעשה מפני מראה שחר כדיו כשר ורק שיהיה מתקם; וכן כתב מהלכות ספר הוראה: אחד מכ' דברים הפוסלים ספר הוראה הוא אם נכתב בלא שחר העומר. ואם היה הפטוה דומה למראה הכלל ושקורין בלשון אשפנו בלא"ה, נראה לעניית דעתי שיש להחמיר בזה, והאיה מחלין מו ע"ב: ככחלא כשהה פדויתא טרפה, דאף דמהתקב"ם משמע דהלכה לא נאמר רק שיהיה מראה שחר, וברנו לקמן בסיומן לג דהצעות שיש עליה גספן הלכה למשה מסיני דצריכה להיות שחר די בשחרות שהיא כחל, שאני כאל שפיון שהיה הפתה הפתה שכתב בדיו, אף דיו לאו דוקא להרמב"ם, והוא הדין כל מראה שחר, אבל על-כל-פינים שיהיה מראיתו שחר כמו דיו. וכל-שכן פרוש הרא"ש ושאר פוסקים דסוברים שדיו ממש בעינן, מראה כחל בודאי אינו בכלל דיו. אף צריך לעין קצת, דאס"ן, אם היה מראית הדיו דומה למראית העורב אס"ן אינו בכלל דיו, וכדמכח בגנה כ ע"א דמראית הדיו שחר יותר מראית העורב, וכתב שם: שחר כדיו טמאה, עטור, הוא בכלל דיהא מכן וטהור; ואס"ן אפוא אמר בפרד"ש "שחרות עטור" אלו האותיות? אף אין למדין הלכה מן האגדות. אי נמי יש לומר בדחק דשחר כעורב הוא שחר גספן כדיו אבל כדיו הלת, והוא גספן שחר כדמכות שם במקרא. ואפלו אם טבעו¹⁰ להיות נשחר לגמרי אחר הכתיבה, יש לעין בזה טובא אי כשר בדיעבד, דהלא התלכה נאמר שיהיו פתובין בדיו, דאיתא בירושלמי, ולא נאמר שיהיה כתוב הסת"ם בדיו; ולשון השלחן ערוך גספן משמע דעת התמיכה יהיה הדיו שחר. ויש לפרש עוד דכנת השלחן ערוך: כל שהוא שחר, אפלו ממי עפצים וקנקנתום, ודלא כרבונו חס, וכמו שבאר בבית יוסף, וצריך עיון: * **בין שניש בו מי עפצים**. המחבר סתם דבריו ולא פרש מהו לעשותו,

משום דאפלו אם הוא עשוי מקנקנתום ומי עפצים או גמא ומי עפצים כשר, דמשני מינים ביחד נקרא דיו, ודלא כרבונו חס דאסור בזה, וכמו שבאר בבית יוסף וכן באר הגר"א בסיומן תרצא לקמן וגם בסיומן זה וכן לוח, דלוח לא כתב השלחן ערוך רק "שניש בו" ולא כתב "אפלו אם הדיו הוא מעפצים בלבד", וקולו בזה קשתת הפריימג'ים; ולזה גם הרמ"א והוסף דלכתחלה יש להחמיר שלא לעשותו מערב בקנקנתום או בגמא משום דהוי כתב שאין יוכל להחמק, וכמו שנתבאר ביונה דעה בסיומן רעא סעיף י' דדוקא בדיעבד אם כתבו במי עפצים וקנקנתום כשר ונגמא הוא גספן כתב שאין יוכל להחמק, וכאיתא בסוטה דף יז במשנה, וכן מוכח ברמב"ם פ"א מהלכות תפלין ה"ד ע"ש. ואין פנתת הרמ"א לומר דלכתחלה דקא מעשן ולא מעצים גופיהו (ועיין מ"א וא"ר), דהרי ביונה דעה בסיומן רעא הרמ"א גופא כתב דלכתחלה יותר טוב שיעשה מדבר הקא מן העץ. אחר-כך מצאיה בעוה"י בעלת-תמיד שפרש כן. אי נמי יש לומר דכנת הרמ"א למעט מה שכתב בבית יוסף סתם "בדיו שחר", ומשמע כל שהוא שחר כיון שהוא מתקם והוא נכר על הקלף דיו הוא, וכמו שכתב בבית יוסף בשם רבונו שמה, ולזה כה הרמ"א והוסף דלכתחלה יחמיר דכדרי רבונו חס דדוקא מן המעץ: * **בין שלא וכי**. עין לקמן בסיומן תרצא וביונה דעה בסיומן רעא שכתב השלחן ערוך, ואם כתב במי-עפצים וקנקנתום כשר, כתב הפריימג'ים: מולא הזכיר גמא משמע דאף אם לא הטיל בהן גמא כשר. ועין עוד בדבריו שמתספק לדינא, אם דוקא על ידי שיהיה ביחד כיון דאין בהן גמא, או אפלו בכל אחד יכול לעשות דיו כיון שהוא שחר. ונתב"א בבאורו בסיומן זה ובסיומן תרצא פוסק דמיי-עפצים בלבד או מקנקנתום בלבד פסול אפלו דיעבד, דלא מקרי דיו כי אם משני מינים ביחד: ומי-עפצים וגמא או מי-עפצים וקנקנתום. ומגמא וקנקנתום יחד בלי תערובת מי-עפצים או עשן עצים ושמינים לא בריא לי דעת הגר"א בזה. ונגמא מתי"ם כעט בבאורו על הסודי חמירי בזה לכתחלה, ובקנקנתום לבד או בגמא לבד חמירי אפלו בדיעבד כדעת הגר"א; ובחשוכה משכנתו יעקב סימן לח חמירי אפלו במי-עפצים וקנקנתום יחד בלי תערובת גמא, עין שם. והגם בדיעבד בודאי אין להחמיר ולפסול במי-עפצים וקנקנתום יחד, נגד פסק השלחן ערוך בסיומן תרצא וביונה דעה רעא, על-כל-פינים לכתחלה בודאי יש לזהר כדבריו, שאם הוא עושה דיו ממיי-עפצים אפלו אם הוא מעורב עם קנקנתום לא יעשהו בלתי תערובת גמא, והוא הדין דמיי-עפצים וגמא בלחוד נמי שפיר דמי. ועין שם בחשוכה משכנתו יעקב שמיבי הרבה פוסקים סיעתא לדבריו; גם כתב שם בחשוכה דלכתחלה יש לדקדק לעשותו על ידי ביטול, כדעת הרמב"ם והר"ן, והאיל דאפשר: * **הרי אלו פסולין**. ואם הוא אות ראשון, או שכתבו כלו כן ורועה אחר-כך בתפלין ומזוזות להעביר קלמסו כסדרן לענין בדיו, צריך עיון אם רבני, וצריך עיון אם רבני, ונתחכם סופר בסיומן רגו ביונה דעה פסק דמפקס פסול, דהוא בכלל דיו על-גבי סקרא, עין בגמ' סי' ע"א, ומדין עם האלהים פסול¹¹, דלא כהפריימג'ים שמפקס בזה, עין שם: * **עפרות זהב**. והוא הדין שאר מיני צבעונין על הדיו דפוסל בזה להכתב, וכזה לא שפך תנקמא דמעביר, ואף אם ירצה אחר-כך להעביר בדיו על העצבונין והזקם, פסק העלת-תמיד והאלה רבה דלא מהני¹², וזהו שכתב אחר-כך "על אות מאזכרה אין לו תקנה", כלימור, אפלו רוצה לחפות בדיו מלמעלה פסול; והאיה זו דתה הפריימג'ים¹³, עין שם. ובקמא לעניית דעתי יש לעין בזה אם יש בזה אפלו פסול ספק¹⁴, כמו דיו על-גבי צבע, אחר דכתב התחתון וגם העליון הוא כתב דיו, ואין כאן מקום להאריך: * **מעביר זהב**. הפרישה כתב: עין ביונה דעה סימן רעו בתקבי שם בשם ריב"ש דיש לחש משום כתב מטר אם יש תרבה אותיות בן כתב דפיו, וכן כתב הלח"ם חמירות; והאלה רבה השיג עליהם דהריב"ש

שְׁעָרֵי תְּשׁוּבָה

(1) באר היטב: ב"ל" (1) (ח) רמב"ם:

תרגום 1 מ נחשת.

הַלְבוּת תְּפִלִּין סִימָן לֵב

ביאורים ומוספים

[משנב ס"ק ז]

בְּרִיךְ שְׁהוּרָה.

6) **מבוא לסעיף ג.** מובא בגמרא (שבת קג, ב) שאם כתב שלא בדיו, יגזרו, וכן כתוב בירושלמי (מגילה פ"א ה"ט) הלכה למשה מסיני שהיה ספר תורה, תפילין ומוזוזות נכתבים בדיו.

ונחלקו הראשונים במהות הדיו, ושלא שיטות מצינו בדבר.

א. דעת הרמב"ם (פ"א מהל' תפילין ה"ד-ה, ובפיה"מ סוטה פ"ב מ"ד) שכל צבע שחור המתקיים כשר לכתוב בו, ולא נאמרה הלכה לכתוב בדיו אלא למעט שאר מיני צבעונים. אמנם, לכתחילה צריך להיות כתב היכול להימחק, ולכן לכתחילה אין לעשות את הדיו ממי עפצים וקנקנתום, כיון שדיו כזה אינו נמחק.

ב. דעת הרא"ש (הל' ספר תורה סי' ו) שצריך דוקא דיו ואין די בכל צבע שחור, ומ"מ יכול לעשותו ממי עפצים וגומא [ולענין דיו ממי עפצים וקנקנתום, ראה ביה"ל ד"ה בין שלא, בשם המשכנתא יעקב].

ג. דעת רבינו תם (גיטין יט, א תוס' ד"ה דיו) שדיו הוא הנעשה משרף מיני עצים הידועים לעושי הדיו, וכמבואר בגמרא (שבת כג, א) שכל השרפים יפים לדיו, ואם עשאו ממי עפצים פסול.

[משנב ס"ק ח]

ודיו העשוי ממי עפצים בלבד בלא קומא [שְׁקוּרִין בלשון אֶשְׁכְּנָה גְּמָא] או מקנקנתום בלבד, פסול אֶפְלוּ דִיעְבַד⁷.

7) ואף הנעשה מגומא בלבד, כתב בביה"ל (ד"ה בין שלא) שפסול.

[משנב ש"ב]

מִתְּרֵי לְכַתֵּב תְּפִלִּין וּמוּזוּזוֹת בְּדִיו הַנֶּעֱשֶׂה מִסֶּהַם יֵינָם⁸ וכו', ד"ו אין צריך לעשות לשקמה⁹.

8) ואף על גב ששקימא לן שצריך דוקא מן המותר בפיר' (כדלהלן ס"ק קסו), כתב בשו"ת דבר שמואל (סי' קסב) ששונה דין יין, כיון שנתקלקל ואינו ראוי לאכילה, ושוב אין בו איסור. ועוד, שאין זה מין האסור באכילה, שדבר אחר גרם לו פסול, וכמבואר בשו"ע להלן (סל"ז) שמותר לעשות את עור הבתים מעור נבילות וטריפות, משום שדבר אחר גרם להם את הפסול.

9) אמנם להידור מצוה, כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"ט סי' רטו) שמן הזהירות להדר אחר דיו שנעשה לשמה. וכן מבואר במקדש מעט (יר"ד סי' רעא ס"ק לח) שלפי שיטת הבעל המאור (סוכה ד, ב בדפי הרי"ף) יש לעשותו לשמה.

ודיו שחור הנמכר בשוק [כגון בעטים] שלא נעשה לשם כתיבת סת"ם, כתב בשו"ת הר צבי (אורח ח"א סי' כד) שבדרך כלל אינו שחור ממש ואין לכתוב או לתקן בו סת"ם. והמשנת הסופר (סי' ג ס"א ביאור הסופר ד"ה בדיו) כתב שאין להשתמש בו מפני שאינו שחור, ולא נעשה מן העץ, ומעורב בו דבר טמא שאינו מן המותר בפיר', והרבה פעמים אינו מתקיים ובמשך השנים משתנה צבעו, ועוד, שלכתחילה יש לעשותו על ידי בישול, כמבואר בביה"ל (ד"ה בין שלא).

ולענין עט הנקרא רפידוגרף, כתב בשו"ת שבת הלוי (שם) שמלבד שחסר בו המעלה של דיו שנעשה לשמה, יש גם ענין שלא לכתוב בעט שעשוי מברזל, שאף שמבואר בבני יונה (יר"ד סי' רעא ס"ו) ובקסת הסופר (סי' ג ס"ו) שאין פסול בקולמוס של ברזל, מ"מ יש בזה חיסרון משום שנוקב, ועוד, שמבואר בערוך השלחן (יר"ד סי' רעא סל"ח) שאין לכתוב סת"ם בברזל, מפני שהתורה מארכת ימים והברזל מקצר, ובפרט לפי מה שכתב בשו"ת שבת הלוי במקום אחר (ח"ב סי' קלו) שלכתחילה אין לשנות מהמנהג לכתוב בנוצה. אכן, לענין עשיית התגים בעט זה כדי להקפיד על דקותם, כתב שיש ללמד זכות על העושים כן, אף שברור שבדורות הקודמים היו צדיקים ואנשי מעשה מהדרים לעשות גם את התגים בכל הדקדקים שנוהגים בכתב עצמו.

ודיו הנעשה לשם כתיבת סת"ם, כתב בביה"ל לקמן (סי' מב ס"ג ד"ה כי האי גונא) בשם המשכנתא יעקב, שאין להשתמש בו לדברי חול, כיון שהזמנה לגוף הקדושה מילתא היא, אלא אם כן התנה מתחילה בשעת עשייתו שיוכל להשתמש בו. ולמעשה נשאר הביה"ל בצ"ע אם הלכה כדבריו, ועל כן כתב שיותר טוב להתנות תנאי זה מתחילה.

[ביה"ל ד"ה יכתבם]

וְאֶפְלוּ אִם טְבַעוּ¹⁰ להיות נשחר לגמרי אחר הפתיכה.

10) של הדיו הכחול.

[ביה"ל ד"ה הרי אלן]

וְהָיָה עִם הָאֵלֶּיךָ נְכֵה¹¹.

11) שסובר שאין מועיל להעביר קולמוס בדיו שחור על גבי צבע אדום.

[ביה"ל ד"ה עפחת זהב]

פֶּסֶק הַעֲלִיתְּמִיד וְהָאֵלֶּיךָ נְכֵה דְלֹא מְהִינִי¹² וכו', וְנֶאֱמָר זֶה דָּהָה הַפְּרִימְגָדִים¹³ וכו', יֵשׁ לְעֵינַי נְכֵה אִם יֵשׁ נְזֵה אֶפְלוּ פְּסוּל סֶפֶק¹⁴.

12) וכמו שנתבאר בביה"ל בדבור הקודם, שכתב על גבי כתב אינו כתב אפילו בדיו על גבי סיקרא.

13) שם (משנב"ז ס"ק ב) כתב שיש לומר שדוקא באזכרה אין לעשות כן, שתיכף כשמעביר דיו על מקצת האות טרם השלמתה, הרי הוא כמוחקק, שהרי מכל צבע אינו כתוב אלא חצי מן האות, מה שאין כן בשאר תיבות אפשר שמותר.

14) וכן לענין כתב על גבי כתב שהכתב השני לא נכתב לשמה, כתב בביה"ל להלן (סי"ז ד"ה ואינה) שיוכל להעביר עליו קולמוס לשמה ומועיל ממה נפשך, אם כתב השני אינו נחשב כתב, הרי הוא מיתכשר בראשון, ואם כתב השני נחשב כתב, הרי הוא מיתכשר בעליון, והוא הדין כאן יהיה כשר ממה נפשך. וראה ביה"ל לקמן סי' לג ס"ד ד"ה פסול.

הלכות תפלין סימן לב

ביאורים ומוספים

שמותר להפריד האותיות בחול המועד, והיינו משום שאין זו כתיבה.

24) ושם בביה"ל (ס"ב ד"ה בכל) כתב, שלא דוקא להפריד האותיות, אלא הוא הדין אם היה הפסק גדול בין האותיות עד שנראית התיבה כשתים, והמשיך את האות לפניה כדי שתהיה נראית כתיבה אחת, שכיון שלא חסר בצורת האות, אין הדבר נחשב כתיבה, ולפיכך כשר בדיעבד כשנעשה על ידי פסולים.

[משנ"ב ס"ק יח]

אָפּלו קָתבּ בּשְׂמאַלוּ פְּשָׁרָם²⁵ וכו', שְׁכַחוּן לְכַתְּחָלָה שְׁלֵא לְקַבְּלוּ לְסוּפְרָם²⁶, וּבְדִיעְבַד אֵין לְאָסְרוֹ²⁷.

25) וכמו שכתב המג"א (ס"ק ד), וכתבו הפמ"ג ורעק"א (שם) שמקורו מהגמרא בשבת (קג, א) שהשולט בשתי ידיו וכתב בשמאל חיב, ומוכח שדרך כתיבה הוא, והוא הדין שכשר לענין סת"ם.

26) משום שלענין הנחת תפלין נחלקו הראשונים באיזו יד עליו להניח תפלין, והובאו דעותיהם בשו"ע לעיל (סי' כז ס"ו), ובגמרא במנחות (לו, א) דרשו יקשרתם וכתבתם, מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וכתב הלבוש שכך גם דורשים להיפך מה קשירה בימין אף כתיבה בימין, ואם כן לכתחילה אין לקבלו לסופר כדי שלא להיכנס למחלוקת באיזו יד עליו לכתוב.

27) ואיטר שהרגיל את עצמו לעשות את מעשיו הקבועים ולכתוב בימין, ורק כמה מעשים עושה בשמאל, כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' ד) שאף הפמ"ג יודה שכשר הוא לכתוב סת"ם [ביו דימינית].

[משנ"ב ס"ק יט]

דָּאֵין דְּרָךְ כְּתִיבָה בְּפָה לְכָלִי עֲלֵמָא²⁸.

28) וכן מי שטבעו לכתוב באופן משונה, או שהרגיל את עצמו לכך, כגון שמחזיק את הקולמוס בגב האצבעות וכדו', כתב בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סי' כה) שפסול לכתוב סת"ם. אכן לענין סופר שמחזיק את הקולמוס באצבעות שאין הדרך להחזיק בהם [כגון באגודל ואמה], דעת הגרי"ש אלישיב (שבט הקהתי ח"א סי' כד) שאין בכך חיסרון. ולכתוב עם כפפות על הידים, כתב בפתחי תשובה (יו"ד סי' רע"א ס"ק יט) שאין זה דרך כבוד לספר תורה.

[ביה"ל ד"ה אין צריך]

לא שְׁרַטְט אָפּלוּ בְּשִׁטָּה עֲלִינָה לְדַעַת הַמְּסַבֵּר, או מְכַל צַד לְדַעַת הַרְמִי"א²⁹.
29) ביאור דבריו, שנחלקו הראשונים במקור הדין שספר תורה צריך שירטוט, דעת הרמב"ם (פ"ז מהל' ספר תורה ה"ד) שהוא מהלכה למשה מסיני, כמוזוה, ודעת רבינו תם (בתוס' בגיטין ו, ב ד"ה אמר) שאין ספר תורה צריך שירטוט אלא מדינת דר' יצחק (גיטין שם), שאסור לכתוב דברי תורה בלא שירטוט, וצריך לשרטט שיטה אחת למעלה או מארבעה צדדים. ובמסכת סופרים (פ"א ה"א) שנינו, שיריעה שאינה משורטטת פסולה. ומבואר, שלפי רבינו תם שהפסול בספר תורה הוא משום הדין של ר' יצחק, הוא הדין לענין תפילין שנכתבו בלא שירטוט למעלה או מן הצדדים, שאף על פי שלא נאמרה בהן הלכה למשה מסיני, מ"מ פסולות הן מהדין של ר' יצחק, אבל לפי מה שאנו פוסקים ביו"ד (סי' רע"א ס"ה) כשיטת הרמב"ם, שספר תורה צריך שירטוט מהלכה למשה מסיני, והוא הטעם שיריעה בלא שירטוט פסולה, אם כן בתפילין שלא נאמרה בהן הלכה למשה מסיני, ואינן צריכות שירטוט אלא מהדין של ר' יצחק, אין ראייה מהמסכת סופרים שהן פסולות בלא שירטוט.

[משנ"ב ס"ק יא]

דְּכַתְּבֵה עֲלֵינוּ מְכַשֵּׁל קָתבּ הַתְּחַתּוֹן¹⁵.

15) ולענין מריחת חומר שקוף בלתי נראה לעין על גבי האותיות כדי שישתמרו מטשטוש ומחוקה, ראה מה שכתבנו להלן ס"ק קכח הע' 166. ולענין השחרת אותיות, ראה מה שכתבנו שם הע' 170.

[ביה"ל ד"ה כמחוק]

אָפּלוּ נִרְקַן נִרְקַן שְׁלֵא בְּקִדְשֵׁת הַשֵּׁם אֲסוּר לְמַחְקָה¹⁶.

16) היינו, שהפמ"ג מפרש שעצם הורדת הוזהב שעשוי בצורת השם זוהי מחיקתו, ומזה הוכיח שלא כהש"ך. אולם בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' רסט) מפרש, שעל ידי הורדת הוזהב יסור קצת מעובי הדיו של האות עצמה, ולפי זה מיושבת תמיהת הפמ"ג.

[משנ"ב ס"ק יב]

לֵשׁ מְכַשְׁרִין¹⁷ וְלֵשׁ פּוֹסְלִין; וְהַסְּפִימוּ הָאֲחֵרוֹנִים לְהַתְּמִירָם¹⁸.

17) כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תרי"א, הובאו דבריו בבי"י) שמועיל הדבר מדין יכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, ודינו כאילו נגרה.

18) ואם נמצא כן בשעת הקריאה, כתב לקמן (סי' קמג ס"ק כה) שאם אפשר למצוא מי שיגרנו בקל, יש לעשות כן, אולם אם אין שם מי שיוודע לגרור הכתב בקל ובלי הפסד, ויש טורח הציבור לחזר אחר מי שיוודע לעשות כן בספר תורה, או שאירע כן בשבת, מותר לקרוא בו.

[משנ"ב ס"ק יג]

הִנְנוּ עֹקְבֵי שְׂמַאל שְׁלֵי יוֹד¹⁹.

19) והיא שיטת רבינו תם בתוס' במנחות (כט, א ד"ה קרצו), שצריך לעשות ליו"ד עוקף למטה, ולהלן במשנת סופרים (אות יו"ד ביה"ל ד"ה גם) כתב, שיש אומרים שהוא תג קטן מלמעלה על פניה, עיין שם.

[ביה"ל ד"ה צריך]

דַּעַת הַרְמִי"ע לְפִסְלוֹ²⁰ וכו', דִּתְקוּן מִהֲנִי אָפּלוּ לְיִדְהָא²¹.

20) וכמו שביאר במשנ"ב לקמן (סי' לו ס"ק יג) בשם הרמ"ע, שמדובר שנדבקו התגין באופן שנראים כתמונת עי"ן או שיו"ן, וביאר היד אפרים שם, שפסולה משום שנראית על ידי כך כאות אחרת.

21) אמנם, אם השתנתה צורת האות על ידי דיבוק התגין, כגון כתיבת 'מוזות' שנדבקו שתי הזויני"ן בתגין שעל ראשיהן, ועל ידי זה נראה כאות חי"ת, כתב הדעת קדושים (פ"ז) שהאותיות פסולות, ובאופן זה לא מועיל תיקון, משום שהוא 'שלא כסדרן' [וראה מקדש מעט שם ס"ק צ וגדולי הקדש ס"ק כח].

[משנ"ב ס"ק יד]

דָּאֵין דְּרָךְ כְּתִיבָה בְּשְׂמַאל²² וכו', נִרְאָה דְּכָשֵׁר אָפּלוּ בְּשְׂמַאל²³, דוֹמְיָא דְּמְכַשְׁרִין בְּאֲנָשִׁים הַפְּסוּלִין לָזֶה לְקַמְן בְּסִימָן לט"א²⁴.

22) וכמבואר בגמרא (מנחות לו, א) שכתובה בימין, מדכתיב 'וכתבתם', ופירש רש"י (ד"ה מה) שרוב בני אדם כותבים בימין. וכתב בספר התרומה (סי' רה), שממה שאמרו בגמרא (שבת קג, א) שהכותב בשמאלו פטור לפי שאין דרך כתיבה בכך, מבואר שכתובה בשמאל פסולה אפילו בדיעבד.

23) וטעם הדבר, משום שאין זו כתיבה אלא הכשר האותיות בלבד, וכעין זה כתב לקמן (סי' תקמה ס"ק ב) לענין כתיבה בחול המועד,

הלכות תפלין סימן לב

מב באר הגולה

על אות מאזכרות אין לו תקנה, לפי שאסור להעביר הזכה משום דהוי *כמוחק את השם: ד' צריך שלא תדבק שום אות (ו) [ו] (יב) בתקרתה, אלא (ג) *כל אות תהיה מקפת גויל: הגה ויכתב (יד) פתיכה תמה, שלא יחסר אפלו (טו) קוצו של יו"ד, ויהא מתנג (טז) פהלכתו (טור א"ח). ולכתחלה יכתב פתיכה גסה קצת, שלא יהיו נמתקים מהרה, וכן מצוה ליפותן מבחוץ ומבפנים (דברי מרדכי): ה' צריך (יז) שיכתב בימינו אפלו אם הוא שולט בשתי ידיו. ו' ואם כתב (יח) בשמאל (ט) פסולים, אם אפשר למצא אחרים פתויים. ו' ואשרי, שמאל דידה (יט) הוי (ע) ימין: ו' *כאין (צריך) לשטט לפי אם (כ) שיטה (י) עליונה. ו' ואם אינו יודע לישר השיטה בלא שרטוט

שערי תשובה

[1] בתקרתה. עכ"ט. ונדקא נדבק בסופו, אבל בראשו או באמצעיתו מודה הרד"ך הפסול אף בכה"ג, עין בכנה"ג. ומ"ש רק התג אחת דבוקה בתקרתה ר"ל שהתג של תבה אחת נוגע עם התג שבתבה שאצלה ונדקב זה בזה. בזה מכשיר הפארי הוהיל ונדר שאינו דבוק ע"י עצמה. כן מבאר בכנה"ג. ועין בסיון לו בידאפרוס מ"ש שם בתנין שבאות אחת נוגעים זה בזה שפסול, ולו השטעם משום דקוי שני באות דמתני באות אחר. משא"כ כאן. ונראה דאף בתבה אחת שנוגעים התנין מאות לאות ליכא אפי' טעמא ודינו כמזכ"ן להפארי דקשר. ומ"ש בשם הפר"ח, נראה דגם הפארי מודה דודאי יש לגרו דבוק, רק כמש"ל דלא נפסל מ"ש להלן קום שגור משום

מ"א, וה"ה פיוצא בזה דלאו דרך פתיכה הוא, אפלו ליכא אחרים אין אחרים. משום דאסור לכתב

באור הלכה

לא קאי כלל על דברי הנמוקיי"וסף כשנדר וזה על הדיו, דבזה לא שיק ענין נקמר כיון דכתב דלמטה קים, אלא הריב"ש קאי על עקר הדיון אם כתב בזה או בצבעונים עצמן ויגרו ויכתבו בדיו, דבזה שיק ענין נקמר, והארי בזה. ועין בכר"י"וסף סימן רעו שהסכים לדברי האליה רבה וכן הבניינה גס"פ: * כמוחק את השם. אכל מוחק ממש לא הוי, ונשאר כתב התחתון, ומשמע מכאן אפלו נדק וזה שאלא בקדשת השם אסור למחוק¹⁶, דלא כמה שכתב הש"ך ביונה דעה בסיון רעו בסעף"קטן יב, פמ"ג: * צריך שלא תדבק שום אות בתקרתה. ואם התג אחד דבוקה בתקרתה, בזה יש נפקא"מנה: דאם התנין של האות גופא דבק אחד בתב"ו, דעת הרמ"ע לפסל²⁰ ויהוה דבריו לקמן ב"מא ובא"ד. אף אם גופי האותיות נפרות כל אחד בפני עצמו, רק התג של אות אחד נוגע בתג שבאות שאצלה או מתכה לתבה, הפארי מקל בזה, וסמגן אברהם והפרי חדש בא"ע סימן קכה סעף"קטן א מתמירין גס"פ בזה, אף האליה רבה בסיון זה כתב דיש להחמיר בזה רק בדאפשר, והובא דבריו בפרי"מגדים באש"ל אברהם ומה דמדוברי שערי"תשובה משמע בסעף"קטן ה [ז] שיש להחמיר אף בתקרתה דבדיעבד אם לא תתקן, ענתי בפרי חדש ש"ם ומשמע להקריא לדעת הפארי יש להכשיר אף בלא גזירה בדבדבד. ומכל מקום לכתחלה כדודאי יש להחמיר ולגרו, בדעת הרמ"ע שהביאו סמגן אברהם בסעף"קטן ג דחקון מהני אפלו לדידה²¹. ואפלו תנין שנוגעין אחד לחברו באות גופא נראה דמהני תקון, ואפלו בתפלין ומזוזות, ולא מקרי שלא כסדרן, כיון דחזוין שלא נשתנה צורת אות מקדם על"י זה, וכן כתב בספר קסתי"סופר: * כל אות תהיה מקפת גויל. גויל דנקט לאו דוקא, דאין כותבין עליו תפלין, ובדלקמן בסעף"ה. רק דנקט לשנא דשוק אצל ספר"תורה ולא דוקא, ע"ת: * אין צריך לשרטט אף אם שיטה עליונה. ובדיעבד אם לא שרטט אפלו שיטה עליונה לדעת המחבר, או מפל צד לדעת הרמ"ע²², תלי בין שיטת רבנו תם ושארי פוסקים, דלרבו תם שכתב דספר"תורה אין צריכה שרטוט רק בשיטה עליונה לדעת המחבר או מפל צד לדעת הרמ"ע, ובדיעבד נפסל בזה, ומכרז לומר כן ממסכת סופרים דיריעה שאינה מסוגלת פסולה, אם"כ הוא הדיו בתפלין, דמד דינא אית להו לשיטתו: אבל לפי מה דפסקונו ביונה דעה סימן רעא סעף"ה דספר"תורה צריכה להיות שרטוט בקלה כמו מזוזה, אם"כ אין לנו נראה לפסל התפלין בדבדבד אף אם לא שרטט כלל, כן אימא בבאור הגר"א בקצרה. ובכר"י ניהא ש"ם פתב המחבר לפסל בדבדבד כמו שכתב להקריא ביונה דעה בספר"תורה ומזוזה:

כמו בשמאל דעלמא וכנ"ל, אם אפשר למצא אחרים. וכתב הרמ"ע: מעשה היה במצרים שתפס אחד הקלמוס בשפתיו וכתב בו, ופסלו, דאין דרך פתיכה פפה לכלי עלמא²³, וכתב סמגן אברהם דפסול אפלו אם אי אפשר למצא אחרים. ועין בספר משנת אברהם בשם הגט מקשר ועוד פוסקים דמשוין זה או הפותב ברגלו להפותב ביד שמאל: ו' (כ) שיטה עליונה. משום דתפלין אין עליה הלכה למשה מסיני לשרטט כמו מזוזה, רק (טז) משום דאסור לכתב ג' תבות מפסוק בלי שרטוט, על-כן כשמשרטט שיטה עליונה די, כי סתם בני אדם יודעים לאמן נדם לכתב כל השיטות ישרות אחר שכתבו שיטה עליונה. וקאמר "אין צריך", משום דאם ירצה לשרטט כל השיטין כרי

שער הציון

(ט) עלת-תמיד ופרימגדים: (י) מגן אברהם: (יא) פרימגדים: (יב) בית יוסף: (יג) אליה רבה ופרימגדים: (יד) מגן אברהם ובאור הגר"א: (טו) אליה רבה ופרימגדים דלא כבב"ש: (טז) בית יוסף:

באר היטב

(1) בתקרתה. אם האות גדול ונדבק בסופו באפן שאם נגדר מה שדבק מ"מ ישאר צורת האות פשר, הרד"ך בית א חדר כב, ומ"א כתב דיש להחמיר. ואם אינו דבוק בעצמו רק התג א' דבוקה בתקרתה פשר, הרב הפארי. ופרי חדש בא"ע סי' קכה סי"ק יא כתב דלא נתייר ואף בדבוק על"ידי תג יש לגרו הדבק ע"ש. גם הרמב"ח מחמיר עין במ"א. ועין לקמן סעף"ה כה מש"ב פסולים. הינו שולט בימין לבר, אבל שולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל פשר, מ"א: (ט) ימין. ואם כתב בימין פסול. כתב הרמ"ע סי' לח שאחד כתב בפניו ופסלו אפלו א"א למצא אחרים, מ"א, וה"ה פיוצא בזה דלאו דרך פתיכה הוא, אפלו ליכא אחרים אין אחרים.

משנה ברורה

הזהב. ואף על-גב דכל זמן שאין מעביר פסול, דכתב העליון מבטל כתב התחתון¹⁵, (ט) לא מקרי על-ידי ההעברה פתיכה שלא כסדרן כיון שאין פותב פי אם מעביר, ונשאר כתב התחתון ממילא: ד' (יב) בתקרתה. ואם האות גדול ונדבק בסופו באפן שאם נגדר מה שדבק מפל מקום ישאר צורת אות, יש מקשי"רין¹⁷ ויש פוסקין: והסכימו (י) האחרונים להחמיר¹⁸, על-כן צריך לגרו מקום הדבק, ואף (יא) בתפלין ומזוזות מהני תקון, כיון דלא נשתנה צורת האות מקדם: (יג) כל אות. ואפלו האות האחרון מהשיטה צריכה להיות מקפת גויל מארבע רוחותיה, ולעפוקא הוא אפלו בדבדבד, ובדלקמן בסוף סעף"ה טז: ואפלו אם יחסר תקפת גויל להקוץ של היוד גס"כ פסול הוא, וכדאיתא במנחות דף כט. וכל פרטי דין הזה עין לקמן בסעף"ה יז ובסימן לו: (יד) פתיכה תמה. דהינו (יב) שלא יכתב בית"ו כפ"ו כפ"ו בית"ו, וזי"ו כפ"ו וזי"ו כפ"ו וזי"ו כפ"ו, וכל פיוצא בזה: (טו) קוצו של יוד. הינו (יג) עקץ שמאל של יוד¹⁹, וכל-שכן אם חסר רגל ימין דפסול. ותמונת היוד עין לקמן בדברי צורת האותיות בסיון לו ומה שכתבנו בשם הפרי"מגדים: (טז) פהלכתו. באותיות שעטנ"ז ג"ץ. וזה הוא רק לכתחלה, בדבדבד פשר לרב הפוסקים אם לא תגי, ובדלקמן בסיון לו סעף"ג, עין שם שמבאר שם כל פרטי דיני התייג: ה' (יז) שיכתב בימינו. דאין דרך פתיכה בשמאל²², והוא הדיו לעשות איזה תקון בשמאל בענין הפתיכה דפסול, אבל להפריד נגיעות שבאותיות נראה דקשר אפלו בשמאל²³, דומיא דמקשי"רין ובאנשים הפסולין לזה לקמן בסיון לט²⁴ על-כל-פנים בדבדבד, עין שם: (יח) בשמאל. הינו שולט בימין לבר, אבל אם (יז) שולט בשתי ידיו, אפלו כתב בשמאלו פשר²⁵. ואפלו אם שולט בימינו לבר, אם אי אפשר למצא אחרים (טו) יניחם אף לא יברך עליהם. וסופר שכותב בימין וכל מלאכתו בשמאל או להפך, פתב הפרימגדים שנקוץ לכתחלה שלא לקבלו לסופר²⁶, ובדיעבד אין לאסר²⁷, עין שם הטעם: (יט) הוי ימין. על-כן אם כתב בימינו פסול